

Saveza. Magdić je zaključio da je staljinizam reducirao marksizam na „sistem političke tehnike” te pokazuje kako je Tito 1937. na čelo Komunističke partije Jugoslavije došao sa zadatkom da „oblikuje partiju u formaciju staljinističkog tipa”. Sljedeći esej, „Stara i nova Jugoslavija”, predstavlja analizu monarhističke i socijalističke Jugoslavije. Tu Magdić promišlja iz redukcije hrvatstva na antijugoslavenstvo i antikomunizam, pa svaku Jugoslaviju poistovjećuje s velikosrpstvom. Tako Srbima u Komunističkoj partiji Jugoslavije daje nevjerovatne moći, pa oni prema njegovu mišljenju mogu kontrolirati sve, a komunisti Hrvati baš ništa. To je, naravno, besmislica jer je nedvojbeno da su hrvatski komunisti imali važnu ulogu u izgradnji jugoslavenskoga političkog poretka. Osim toga, Magdić ne vidi važnu ulogu republikanizma i federalizma u socijalističkoj Jugoslaviji, i to unatoč tomu što je riječ o načelima koja je zagovarala i Hrvatska seljačka stranka. Magdićevoj raščlambi, dakle, nedostaje komparativna dimenzija, ali i ovo poglavlje omogućuje da se uvide temelji postavke ovoga tipa hrvatskoga nacionalizma. U eseju „Pravosudno umorstvo u Zagrebu”, o montiranom sudskom procesu Alojziju Stepincu, prikazuje se agresivnost komunističkoga ateizma. To je učinjeno dobro, točno ukazujući na funkciju ateizma u komunističkoj diktaturi. Vrijednosti knjige doprinose i „Dodatak 1. Suđenje pok. Milivoju Magdiću (Lav Znidarčić)” i „Dodatak 2. Autobiografija Milivoja Magdića”. Šteta što u bilješki ispod teksta nije jasno naznačeno u koju svrhu i kada je Magdić pisao svoju autobiografiju. Bila bi korisna i bilješka o Krunoslavu Draganoviću, koji je u *Hrvatskoj reviji* pisao o Milivoju Magdiću. Ali i ovako, nema dvojbe da je riječ o zanimljivoj i dobroj knjizi.

Treba zaključiti da je knjiga vrijedno vrelo za istraživanje povijesti hrvatskih političkih ideja. Stipe Kljaić je kao urednik napravio izvrstan posao. Ne samo da je donio novo, izrazito zanimljivo vrelo za istraživanje hrvatske političke povijesti, nego je informativnim bilješkama omogućio da se Magdićeve ideje propituju u povijesnom kontekstu njihova nastanka.

Tihomir Cipek

Lucija Balikić, *Najbolje namjere. Britanski i francuski intelektualci i stvaranje Jugoslavije* (Zagreb: Srednja Europa, 2022), 146 str.

Ukoričeni historiografski prvijenac mlade povjesničarke Lucije Balikić pod naslovom *Najbolje namjere. Britanski i francuski intelektualci i stvaranje Jugoslavije* objavljen je tekuće godine u izdanju Srednje Europe, koja se posljednjih godina izdavački sve više profilira i otvara mladim nadarenim i produktivnim autorima poput Filipa Šimetina Šegvića, Samante Paronić, Matka Globačnika, Monike Zuprić i dr. Autorica je doktorandica i predavačica na Srednjoeuropskom sveučilištu (CEU) u Beču i Budimpešti, a objavljena knjiga sinteza je i proširenje njezinih dvaju obranjenih diplomskih radova, onoga iz 2018. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te onoga iz 2019. na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti.

U svojoj knjizi Balikić se bavi ulogom britanskih i francuskih intelektualaca u procesu nastanka prve južnoslavenske državne zajednice nakon Prvoga svjetskog rata, s naglaskom na njihove odnose prema službenim politikama matičnih država, međusobne društvene odnose te odnose s intelektualcima s prostora buduće Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS). U tom se smislu sadržaj njezine knjige tematski nadovezuje i upotpunjuje neke od ranijih studija unutar hrvatske historiografije u kojima su se njihovi autori bavili odnosom pojedinih britanskih i francuskih intelektualaca prema stvaranju monarhističke Jugoslavije. U prvom redu to su knjige *Francuska i hrvatsko pitanje 1914. – 1929.* Mire Kovača i *Figure politike.* Lujo Vojnović i *Robert William Seton-Watson* Zorana Grijaka i Stjepana Čosića.

Knjiga je manjega formata te ima ukupno 146 stranica, uz nekoliko priloga (statistike, plakati, kartografski prikazi). Nakon „Predgovora” slijedi „Uvod”, a zatim četiri poglavlja i na kraju zaključak („Epilog”), koji je popraćen bibliografijom te kazalom osobnih imena. Iz bibliografije je jasno da se autorica služila ne samo opsežnom relevantnom literaturom nego i neobjavljenim arhivskim izvorima. U svakom slučaju, struktura knjige je logična, primjerena opsegu i sadržaju, a naslovi svih poglavlja informativni su i sažimaju bit sadržaja svakoga od njih.

Sintagma odabrana za naslov knjige (*najbolje namjere*) sugestivna je prema čitatelju i nameće se kao svojevrsna autoričina sinteza odnosa britanskih i francuskih intelektualaca prema stvaranju južnoslavenske državne zajednice, koja je u podnaslovu označena „Jugoslavijom”, što je naziv koji je u širim društvenim krugovima prihvaćen i često korišten za čitavo razdoblje između dvaju svjetskih ratova, premda je službeni naziv te države u analiziranom referentnom razdoblju bio Kraljevina SHS.

Nakon autorskoga „Predgovora”, u kojem se objašnjava motivacija i cilj nastanka djela te nudi pregled aktualnoga stanja u hrvatskoj historiografiji glede razumijevanja odabrane istraživačke teme, što podrazumijeva i osvrt na neke ranije pojednostavnjene zaključke, autorica „Uvod” (str. 1–11) započinje citatom Roberta Williama Seton-Watsona, jednoga od analiziranih britanskih intelektualaca, vrlo utjecajnoga arhitekta *Nove Evrope*, čija je uloga u nastanku Kraljevine SHS bila iznimno velika. Autorica s pravom naglašava potrebu razumijevanja društvenih odnosa između zapadnih (britanskih i francuskih) i južnoslavenskih intelektualaca, što je često u historografskim analizama bilo zanemareno ili pojednostavnjeno interpretirano. Zalaže se i za to da razumijevanje tih odnosa polazi od analize dvosmjernoga transfera ideja, uz preduvjet potrebe shvaćanja osnova teorija nacije i nacionalizma primijenjenih na južnoslavenski prostor. Naime, autorica zrelo raščlanjuje i odvaja etnonacionalizme (npr. integralno hrvatstvo) od supraetničkoga nacionalizma (npr. integralno jugoslovenstvo), uz ostala ispravna terminološka objašnjenja i kontekstualizaciju intelektualnoga miljea analiziranoga razdoblja.

U prvom poglavlju, „Politička zbivanja na unutarnjem planu u Britaniji i Francuskoj” (str. 13–34), objašnjava krizu klasičnoga liberalizma na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće kao važan fenomen za razumijevanje konteksta, a zatim ističe ulogu znanosti (socijalni darvinizam i tzv. rasna znanost) u oblikovanju političkih ideologija. Poglavlje zaokružuje upućivanjem čitatelja u konkretno stanje na britanskoj i francuskoj političkoj sceni od kraja XIX. stoljeća do Prvoga svjetskog rata, uz osvrt na ulogu

antisemitizma i drugih društvenih pojava koje su oblikovale britanske i francuske političke pokrete toga razdoblja.

U drugom poglavlju, naslovljenom „Državni aparat i odnos prema jugoslavenskom pitanju” (str. 35–50), autoričin fokus prelazi na temeljne okvire britanske i francuske institucionalne politike, vidljive kroz djelovanje službenih vanjskopolitičkih tijela. U istom poglavlju oslikava i problematizira odnos pojedinih intelektualaca prema službenim politikama, naglašavajući u jednom razdoblju istovremenu prisutnost dvaju britanskih pogleda na dezintegraciju Austro-Ugarske Monarhije, od kojih je jedan bio uvjetovan otvorenim irskim nacionalnim pitanjem.

Treće poglavlje nosi naslov „Liberalna intelektualna društva i ključni pojedinci” (str. 51–79) te obuhvaća autoričinu analizu nevladinih organizacija i neformalnih društava koji su oblikovali diskurs o potrebi južnoslavenskoga ujedinjenja izvan austrougarskoga konteksta. Među njima su bili vrlo utjecajno britansko društvo New Europe Society, čije je osnivanje potaknuo Tomáš Garrigue Masaryk, te Serbian Society of Great Britain. Na sličnom su tragu djelovali i School of Slavonic Studies u okviru King’s Collegea te Royal Geographical Society, a među najistaknutijim britanskim intelektualcima koji su zagovarali uspostavu južnoslavenske državne zajednice istaknuli su se povjesničar i publicist Robert William Seton-Watson i novinar Wickham Steed. Među francuskim intelektualcima najveću podršku političkom jugoslavizmu davali su antropolog i geograf Bertrand Auerbach, povjesničar i slavist Ernest Denis te slavist Louis Léger. S druge strane, članovi Jugoslavenskoga odbora, poput Frane Supila, djelovali su u suprotnom smjeru i uspješno poticali intelektualnu razmjenu. Autorica spominje i intelektualce iz drugih država koji su se zainteresirali za južnoslavensko pitanje, poput talijanskoga povjesničara Guglielma Ferrera, a ne zaboravlja ni važnu ulogu časopisa koji su se bavili južnoslavenskim pitanjem, poput britanskoga *The New Europe* te francuskoga *Le Monde Slave*. Pri svojim interpretacijama autorica ne zaboravlja ni širi geopolitički koncept, pa podršku britanskih intelektualaca i britanske službene politike stvaranju južnoslavenske države promatra u kontekstu protiviljenja jačanju njemačkoga utjecaja u srednjoj i jugoistočnoj Europi (koncept *Mitteleurope*, željeznica Berlin – Bagdad i *Drang nach Osten*).

Među protivnicima liberalnih shvaćanja jugoslavenskoga pitanja autorica ističe nekolicinu francuskih i britanskih intelektualaca različitih ideoloških usmjerenja, od socijalističkih do konzervativnih, koji su potrebu očuvanja austrougarskoga državnog okvira vidjeli kao nužan element održavanja europske ravnoteže moći. Ocjenjuje da je njihovo opće razumijevanje jugoslavenskoga pitanja znatno ispod razine koju su pokazivali Seton-Watson i Steed. Inače, zanimljivo bi bilo da se u nizanju imena intelektualaca te analizi njihovih pogleda prema nastanku južnoslavenske države u knjizi našlo prostora i za engleskoga književnika, publicista i filozofa Gilberta Keitha Chestertona te francusko-engleskoga književnika, publicista i povjesničara Hilairea Belloc, čiji bi originalni pogledi iz katoličke perspektive upotpunili analizirani intelektualni prostor. Naime, Chesterton je u više različitih članaka tijekom Prvoga svjetskog rata pisao o geopolitičkoj situaciji u svijetu, nudeći vlastite osvrtne na jugoslavensko pitanje, a jedan mu je članak uvršten i u knjigu *The Lay of Kosovo. Serbia’s Past and Present (1389-1917)*, objavljenu 1917. u Velikoj Britaniji povodom srpskoga

obilježavanja obljetnice Kosovske bitke 1389. (tzv. Kosovskoga dana). Belloc je pak u svojim pogledima isticao nelogičnost i neodrživost državne zajednice u kojoj se katolički južnoslavenski narodi, obilježeni zapadnom kulturom (Slovenci i Hrvati), nalaze pod političkom dominacijom susjednoga pravoslavnoga južnoslavenskoga naroda (Srbi), obilježenog drugačijim kulturnim utjecajima. Doduše, ti su pogledi izneseni u nešto kasnijem međuratnom razdoblju, u knjigama *Survivals and new arrivals: Old and New Enemies of the Catholic Church* (1929.) i *Essays of a Catholic Layman in England* (1931.).

U četvrtom poglavlju, „Rješavanje pitanja Južnih Slavena’ ili kako su francuski i britanski intelektualci rušili Austro-Ugarsku” (str. 81–126), autorica iznosi analizu političkoga jezika francuskih i britanskih liberalnih intelektualaca u njihovim pogledima na južnoslavensko pitanje. Pritom argumentirano ističe važnu ulogu rasnoga elementa u konceptualizaciji južnoslavenskoga kolektiva iz francuske i britanske perspektive, potkrepljujući svoje tvrdnje pripadajućim citatima. Razmatra i poglede francuskih i britanskih liberalnih intelektualaca na uzroke kulturnih srodnosti i razlika južnoslavenskih naroda, odnose između jugoslavenske, velikosrpske i pravaške ideologije, odnose između čehoslovačkoga i južnoslavenskoga državotvornoga koncepta itd. Posebnu pozornost posvećuje razumijevanju povijesne uloge južnoslavenskih naroda kod francuskih i britanskih liberalnih intelektualaca te interpretiranju njihove sadašnjice u kontekstu njemačkoga koncepta prodora na Istok (*Drang nach Osten*). Autorica uočava povećanje uloge statistike u oblikovanju kolektivnih predodžbi te stavova francuskih i britanskih liberalnih intelektualaca prema južnoslavenskom pitanju, kao i njihovo isticanje jezičnih prava u istom kontekstu. Na kraju poglavlja možemo doznati kakvi su bili pogledi i vizije uređenja buduće jugoslavenske države francuskih i britanskih liberalnih intelektualaca te u kojoj su mjeri korespondirali s vizijama istaknutih političkih predstavnika južnoslavenskih naroda, od Pašićeve vlade i Jugoslavenskoga odbora pa do Stjepana Radića i Ive Pilara, koji je, za razliku od supraetničkoga koncepta integralnoga jugoslavenskoga nacionalizma, nudio perspektivu etničkoga koncepta integralnoga hrvatskog nacionalizma.

Naposlijetku slijedi epilog (str. 127–132), kao svojevrsni autoričin zaključak, u kojem polazi od propitivanja uloge promatranih britanskih i francuskih intelektualaca u procesu nastanka južnoslavenske države kroz prizmu definicije intelektualaca koju je iznio Julien Benda u svojem djelu *Izdaja intelektualaca*. Pritom zaključuje da su istaknuti intelektualci zasigurno odigrali bitnu ulogu u oblikovanju službenih politika svojih vlada prema jugoslavenskom pitanju, a time i u političkoj arhitekturi Europe nakon Prvoga svjetskog rata. S obzirom na to da autorica u zaključku ipak ne izriče kategoričku ocjenu kojom bi potvrdila sintagmu iz naslova knjige, nego i sama s pravom pomalo polemizira s njom, naslovu bi isto tako pristajao i upitni oblik.

U svakom slučaju, autorica u svojem ukoričenom historiografskom prvijencu pokazuje visoku razinu poznavanja teorijsko-metodološkoga koncepta intelektualne povijesti te njegove primjene u praksi, istraživačku zrelost pri odabiru zanimljive i nedovoljno istražene teme, kao i u oblikovanju interpretativnoga narativa, osnaženog primjerenim argumentacijskim alatima. Konačno, knjiga autorice Balikić opsegom je malena, no gusto ispunjena izvornim i kvalitetnim sadržajem te će zasigurno

biti korisna drugim istraživačima, osobito onima koji stavljaju naglasak na modernu i suvremenu europsku intelektualnu povijest.

Domagoj Tomas

Franko Mirošević, *Hrvatska seljačka stranka u Moslavini 1905. – 1941.* (Zagreb: Itg, 2021), 419 str.

Teme o braći Stjepanu i Antunu Radiću, odnosno o djelovanju organiziranoga pokreta seljaštva koji je ostvario utjecaj u znatnom dijelu hrvatskoga društva, dugo su privlačile veliku pozornost historiografije i publicista. No s vremenom je taj zanos splasnulo. Premda je riječ o području istraživanja koje nudi još dosta prostora za nove naslove, uočava se da novija pokoljenja nisu previše motivirana za sustavnije proučavanje mnogobrojnih i raštrkanih izvora. Stoga možda i nije čudno da se Franko Mirošević, jedan od neumornih doajena proučavanja povijesnih događanja između dva svjetskih ratova, uhvatio ukoštac s povijesnom ulogom Hrvatske seljačke stranke (HSS). Ovoga puta usredotočio se na područje Moslavine, nudeći opis zbivanja u tom dijelu središnje Hrvatske, u kojem je pokret braće Radić vrlo brzo pustio duboke korijene. A s obzirom na to da je autor kao nastavnik povijesti dio svoje profesionalne karijere proveo u Kutini, razloge njegova zanimanja za tu temu možemo pronaći i u biografskoj motivaciji.

Miroševićeva knjiga kronološki prati put stvaranja Hrvatske pučke seljačke stranke 1905. te tumači na koji je način postupno osvajala političko područje Moslavine do uspostave Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca i kako se do raspada monarhističke Jugoslavije održala kao najuspješnija politička organizacija među Hrvatima. Pritom se uspoređuje zbivanja na širem političkom krajobrazu da bi se lakše shvatili opći dometi radićevske politike. Tako se autor osobito bavi analizom različitih izbora (općinskih, oblasnih zemaljskih i državnih), koji su od 1918. redovito potvrđivali premoć H(P)(R)SS-a. Time je pokazao kako je Stjepan Radić nakon Prvoga svjetskog rata uspješno transformirao seljačku stranku, koju je njegov nasljednik Vladko Maček nastavio održavati, čak i ojačavši njezin položaj krajem 1930-ih. U svojem istraživanju iznio je vrijedne podatke o pojedincima zaslužnim za uspjehe na lokalnoj razini (Luka Šoški, Vinko Lovreković, Filip Lakuš, Stjepan Uroić, Franjo Rafaj, Mijo Stuparić i dr.). Sustavno su pobrojani i analizirani politički događaji koji su potvrdili aktivnosti Radićeve stranke – od održavanja javnih skupština i dolazaka stranačkih čelnika na lokalni teren do različitih zbivanja širom Moslavine u kojima su istaknutu ili glavnu ulogu imali HSS-ovi pristaše. U tom se kontekstu očituje njihova privrženost stranačkomu vodstvu, ali i pojava prebjega, koji su se pretežito stajali u službu režima ili su se, zbog neslaganja s taktiziranjima stranačkoga prvaka, priklanjali dijelu oporbe. Vrlo su poučni opisi stvaranja organizacijskih mreža po